

Ірина Мезенцева,
старший науковий співробітник
Національного музею історії України

ОЛЕГ КАНДИБА. ЖИТТЯ ЯК ПОЛУМ'Я

Стаття присвячена першому фаховому археологу-українцю Олегу Кандибі (Ольжичу), який вивчав трипільську культуру на заході України і показав світові її багатство та самобутність. У роботі, на підставі глибокого аналізу наукової спадщини О. Кандибі, показано, що розроблена ним методика розкопок є й досі основою для побудови типологічної класифікації кераміки, а також еволюційної схеми розвитку трипільського розписного посуду Наддністрянщини. Історико-наукові дослідження наукових наробок О. Кандибі, приведені в статті, висвітлюють, що він першим подав ясні типологічні ряди форм і орнаментів української мальованої кераміки й розробив її класифікацію. Показано, що О. Кандиба був талановитим поетом та публіцистом, який присвятив своє життя боротьбі за незалежність рідної України.

Ключові слова: вчений-історик, археолог, поет, публіцист, політичний та культурний діяч, трипільська культура, дисертація, монографія, ОУН.

*Господь багатий нас благословив
Дарами, що нікому не відняти:
Любов і творчість, туга і порив,
Відвага і вогонь самопосвяти!*

Є на світі люди, життя яких, наче полум'я вогню, швидкоплинно згорає, залишаючи по собі яскравий, глибокий та незабутній слід. Одним з таких був видатний український вчений-історик, археолог, поет, публіцист, політичний та культурний діяч Олег Кандиба (Ольжич), який найкращі роки свого життя присвятив боротьбі за незалежність рідної України. У цій боротьбі він загинув, залишивши по собі сина, поезію, публіцистику, наукові праці і добру пам'ять.

Олег Кандиба народився 21 липня (8 липня за ст. ст.) 1907 року в м. Житомирі. Його батько Олександр Іванович Кандиба – відомий поет-лірик Олександр Олесь. Мати – Віра Антонівна Свядківська, слухачка Бестужівських курсів у Санкт-Петербурзі, за освітою була вчителькою і викладала іноземні мови. Вважається, що рід Кандиб сягає доби українського козацтва. Їх родовід пов'язують з іменем корсунського полковника, згодом ніжинського полкового обозного та конотопського сотника Федора Кандибі [6, с. 352]. Але на кінець XIX ст. рід збіднів, поступово занепав. У 1909 році родина переїздить до Києва. Спочатку вони мешкали в центрі міста, пізніше переселились у передмістя Пуща-Водиця, де й пройшли дитячі та шкільні роки Олега Кандибі. Світлоокий білявий хлопчик Лютик (пестливе ім'я Олега) одразу підкорив серця родичів та сусідів. До того ж він рано виявив неабиякі здібності – почав вільно читати на третьому році життя, а вже в п'ять написав п'єсу з козацьких часів, на три дії та сам її ілюстрував. Гарно малював, добре грав на скрипці та піаніно [7, с. 353]. Виняткові таланти могли забезпечити блискуче майбутнє вченого-археолога (яким власне він і став), знаного українського поета. Але доля усе ж обрала його для іншого – для боротьби за волю України.

Згодом родину закрутило у вирі подій Першої світової війни, революції, громадянської війни. У лютому 1917 року заарештували О. Олесь та ледь не розстріляли. Рятуючись, О. Олесь виїздить з Києва і емігрує до Угорщини, де в Будапешті у 1919 році стає культурним аташе українського представництва Уряду УНР. А Олег з матір'ю залишилися в «збільшевиченому» Києві та бідували. Вдвох переживали війну і терор, страхіття холоду та голоду. Олег у сніг та холод часто ходив за 10-20 кілометрів у далекі села обмінювати речі на картоплю та борошно. О. Олесь клопотався долею дружини та сина і через Міжнародний Червоний Хрест домогся дозволу на виїзд родини за кордон. У січні 1923 року Олег з матір'ю прибувають до Берліна, а звідти разом з батьком до Чехословаччини, де знайшли притулок чимало втікачів з розтерзаної України. Спочатку поселилися в Празі, потім у Горніх Черношицях. У грудні 1924 року Олег Кандиба з відзнакою закінчує гімназію. Спочатку записується до Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова (УВПІ) у Празі, на літературно-історичний відділ. Можливо саме цей заклад і визначив подальшу долю Олега Кандибі, адже всім першокурсникам-історикам викладали курс доісторичної археології та історії мистецтва. У 1926 році Олег Кандиба вступає на філософський факультет славнозвісного Карлового університету, де слухає лекції і бере участь у семінарах Любомира Нідерле, Альбіна Стоцького, Антона Матейчика та інших чеських вчених. Водночас Олег Кандиба, як багато інших українських студентів Карлового університету, отримує освіту також в Українському Вільному Університеті в Празі, диплом якого визнавався тоді не лише в

Радянській Україні, а й в усій Європі. Там він слухав лекції відомого археолога Вадима Щербаківського, історика мистецтва Дмитра Антоновича, істориків Дмитра Дорошенка і Василя Біднова. Олег Кандиба захопився археологією та обрав її своєю майбутньою професією. Його цікавила археологія доби енеоліту Центральної та Південно-Східної Європи, а особливо проблема виникнення та розвитку трипільської культури, зокрема трипільської мальованої кераміки в Галичині та Буковині. Можливо цьому вибору посприяло дитяче знайомство з археологією та археологами. Ще в дитинстві Олегу пощастило побувати в місцях, де в ті роки велися археологічні розкопки і навіть відпочивати (ясна річ, з батьками) – на хуторі в околицях Канева, біля Княжої гори. Цей хутір належав одному з найвідоміших в цей час дослідників Трипільля – Миколі Біляшівському, який, окрім того, був ще й директором Київського міського художньо-промислового музею. Саме в цьому музеї були зібрані археологічні колекції, зберігачем яких був на той час Вікентій Хвойка. Ймовірно також, що вплив на вибір наукової теми молодого вченого мав і вчитель професор Вадим Щербаківський. Любомир Нідерле також називав Олега Кандибу одним з найулюбленіших і найздібніших учнів. Сам Олег Кандиба називав свою тему «культурою галицької мальованої кераміки» – складовою українсько-румунської області мальованої кераміки. До цієї області входить одразу дві археологічні культури: трипільська (в Україні) та кукутенська (в Румунії та Молдові). Перші розкопки пам'яток трипільської культури відбулися в Галичині у 1870-х роках. Сама назва «трипільська культура» виникла наприкінці XIX – на початку XX ст. і пов'язана з ім'ям Вікентія Хвойки, який є першовідкривачем цієї культури.

Ще перед закінченням університету Олег Кандиба опрацьовує в кількох музеях Львова матеріали колекцій мальованої кераміки з розкопок Галичини. Олег, як дослідник, чудово розумів, що вивчення самої наукової літератури та роботи з музейним зібранням (навіть дуже багатим) – замало. Тож звернувся до Історичного музею при Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка у Львові та отримав певну суму грошей на власні польові дослідження. Завідувач музею доктор Ярослав Пастернак доручив молодому археологу здійснити подорож по двох повітах – Борщівському та Заліщицькому (зараз однойменні райони Тернопільської обл.). Всього Олег Кандиба за час експедиції на Галичині обстежив 15 поселень: Бучач, Більче-Сад, Більче-Вертеба, Вигнанка, Городниця, Добривляни, Заліщики, Кошилівці (Обоз), Ланівці-Замчисько, Личківці, Новосілка-Костюкова та ін. У чотирьох найбільших пунктах – Ланівцях (Замчисько), Добривлянах, Більчі-Вертебі та Заліщиках вчений провів розкопки. Результати були висвітлені в науковій статті «Досліди на Галицькому Поділлі в роках 1928 та 1929». У с. Ланівці-Замчисько ним досліджено 3 житла, а в Заліщиках – ями, які дали значний матеріал. Найважливіші роботи вчений здійснив у печері Вертеба біля с. Більче-Золоте – унікальній археологічній пам'ятці, яка вивчається і в наш час. Значення розкопок полягає у встановленні чіткої стратиграфії пам'ятки. Олег Кандиба дослідив у малій залі та біля великої брами два культурних шара, розділених стерильним прошарком. Пробні розкопки здійснені до глибини 1,3 м [3, с. 392]. Матеріали непорушеного шару дослідник пов'язав з матеріалами двох різночасових пам'яток на Галичині. З нижнього шару походить більш рання кераміка більчецького типу, а з верхнього шару – посуд пізнішого кошиловецького типу. Про перебування О. Кандиби в Більче-Золотому та його дослідження нині нагадує встановлений у центрі села пам'ятний знак з написом: «Тут працював і проводив археологічні розкопки трипільської культури в 1928-1929 роках О. Кандиба (Ольжич)». А внизу вибито поетичні рядки Олега Ольжича «Захочеш – і будеш. В людині, зятям, лежить невідгадана сила».

Ретельно дослідивши ці пам'ятки, О. Кандиба порівнює кераміку з поселення Ланівці зі знахідками поселення Городниці над Дністром, а кераміку з поселення Добривляни – зі знахідками біля поселення Городниця Медоборська та Вигнанка. О. Кандиба не просто зафіксував та дослідив ці пам'ятки, він поставив їх у ряд визначних трипільських пам'яток.

Отже, методика розкопок О. Кандиби стала стратиграфією низки пам'яток, що є досі основою для побудови типологічної класифікації кераміки і як результат еволюційної схеми розвитку трипільського розписного посуду Наддністрянщини.

Протягом 1928 року О. Кандиба опрацьовував археологічні збірки українських та польських музеїв Львова, Кракова та Праги. За результатами дослідницької діяльності ним була написана дисертаційна робота «Неолітична мальована кераміка Галичини», яку він успішно захистив в Карловому Університеті у 1930 році. Головний опонент доктор Альбін Стоцький дав їй високу оцінку: «Пан Кандиба перший подав ясні типологічні ряди форм і орнаментів, що йому дало можливість знайти елементи контакту з українською мальованою керамікою й укласти в головних рисах її класифікацію» [5, с. 428]. Дисертація обсягом 130 сторінок тексту, 2 карт, 16 таблиць та ілюстрацій була написана на основі детального вивчення керамічних комплексів трипільських поселень [6, с. 174; 3, с. 393]. Автором були використані матеріали фондів музеїв Львова, Кракова та Праги, здобутих, як попередніми дослідниками, так і власними розкопками. Дисертація складається з вступу, двох основних розділів, висновків і додатків.

У першому розділі коротко подається історія досліджень, розглядаються поселення, при цьому мальована кераміка аналізується за кількома регіонами – угорський, фессалійський, болгарський, українсько-румунський. Висвітлюється проблема появи та зникнення розписного посуду і пропонується хронологія поселень з виділенням періодів А та Б. У другому розділі досліджується трипільська кераміка західноукраїнських земель, з огляду на техніку орнаментации – заглиблена, канельована, розписна, гребінцева. Була розроблена типологія кераміки та її хронологічна послідовність за фазами: незвиська, шипинецька А, заліщицька, городницька, більчицька, кошиловецька. Крім того, коротко характеризувались знаряддя праці та пластика. Ця робота була оригінальним дослідженням, що свідчила про високий рівень знань дослідника.

Одразу ж після захисту О. Кандиба на пропозицію професора В. Щербаківського був прийнятий асистентом до кафедри археології Українського Вільного Університету. Це, а також праця в археологічному відділі Чеського національного музею в Празі (1926-1932 рр.), повністю відповідало науковим зацікавленням Ольжича. В Українському Вільному Університеті О. Кандиба мав змогу поглиблювати свої знання в галузі історії археології. Отримавши стипендію у 1931 році від Словацького Інституту (Прага), яким тоді керував Любомир Нідерле, молодий дослідник здійснює наукове відрядження по Європі. У Відні він опрацьовує колекції з Городниці, Шипинців, неолітичних та енеолітичних колекцій з Трансильванії. У музеях Берліна вивчає колекції з Шипинців на Буковині та Кукутені з Румунії, він знайомиться з відомими німецькими вченими, зокрема з проф. Г. Шмідтом, автором розкопок кукутенського поселення, який схвально відізвався про роботу молодого дослідника [2, с. 247]. Відвідує музеї Німеччини (Потсдам, Любек, Вісмар, Гамбург), відвідує Париж. Крім того, переглядає археологічні зібрання музеїв Праги, Кракова, Львова, Чернівців. Результатом цих досліджень стали кілька статей, зокрема: «Трипільські пам'ятки в збірках археологічного уставу Карлового університету», «Галицька мальована кераміка», «Розкопки в Галичині в 1928 р.», «Погляди М. Грушевського на початок людської громади».

Займається він також і польовими дослідженнями. У 1932 р. О. Кандиба проводить рятівні розкопки поховань латенської епохи в Кобелісах біля Праги, бере участь у дослідженнях на півдні Чехії, у печерах Моравії. У цьому ж році О. Кандиба починає працювати в складі експедиції, яку проводила Американська Школа Передісторичних Дослідів разом з музеями Фогг і Пібоді Гарвардського університету [8, с. 425]. Експедиція проводить роботи в Югославії, на поселенні Старчево, де розкопувались пам'ятки неоліту та бронзового віку. За цей час ним було написано ряд статей «До неолітичної орнаментики Дністро-Дунайської області», «Старчевська фаза середньодунайського неоліту», «Техніка посудин на ніжці в пасковій кераміці». Одночасно здійснює ряд подорожей музеями Чехословаччини, Галичини, Югославії, Австрії тощо. Широке знання проблем неоліту-енеоліту, володіння 9-ма європейськими мовами, надзвичайна енергія і працьовитість дозволили О. Кандибі стати одним з провідних європейських фахівців, зокрема він був заявлений у списку членів Першого Міжнародного Конгресу Праісториків і Протоісториків, що відбувся у 1932 р. у Лондоні. На Конгресі вчений виступав з доповіддю «Дністро-Дунайський неолітичний регіон». У цій доповіді дослідник встановлює зв'язок між трипільською і кукутенською мальованою керамікою, у моделюванні посуду та спіральній орнаментации. У 1935-1936 рр. з'являються дві статті О. Кандиби, присвячені спіральній орнаментации неолітичної кераміки Дністро-Дунайського регіону. У статті «Оббігова спіраль в орнаментации стрічкової кераміки», на німецькій мові, розглядається оббігова спіраль, яка є однією з основних орнаментативних схем кераміки Української групи та є характерною для Дністро-Дунайської області. Праця супроводжується 112 малюнками. У другій статті «S-спіраль в декорі Дністро-Дунайської неолітичної кераміки» на англійській мові. О. Кандиба створює класифікацію спірального орнаменту, поділивши його на типи і варіанти. Різноманітна спіральна орнаментация проілюстрована 92-ма видами розгорнутих S-спіральных мотивів, характерних для всіх груп Дністро-Дунайської області. О. Кандиба був першим серед дослідників, хто розчленував різні типи спіралі. Вчений вважає, що спіральний декор на кераміці поширювався в Східну і Центральну Європу саме з території Подунав'я. Сучасні дослідження цілком підтверджують думки археолога стосовно походження спірального орнаменту.

Окреме місце у творчій спадщині О. Кандиби посідає монографія «Шипинці. Мистецтво та знаряддя неолітичного селища». Ця найвідоміша наукова праця була видана німецькою мовою у Відні у 1937 році. В Україні вона побачила світ лише у 2004 році. Шипинське поселення досліджувалось з 1893 року. Так сталося, що один з власників землі, на якій знаходилось Шипинське поселення, С. Костін, викопував і продавав виявлені на пам'ятці знахідки в різні європейські наукові установи та музеї. У результаті знахідки опинились в музеях Відня, Берліна, Бухареста, Львова, Праги та Кракова. Частина речей експонувалась у Чернівецькому красному музеї. Матеріал з Шипинців хоч і викликав інтерес у багатьох вчених світу, але був розпорочений. У монографії цей матеріал було зведено разом, ретельно проаналізовано та класифіковано. У цій роботі О. Кандиба подає детальний аналіз археологічних знахідок з трипільського поселення Шипинці на Буковині.

Монографія містить чітку періодизацію кераміки трипільської культури, яка за характером розпису, формами та стилем поділяється на два періоди – ранній А та пізній Б, які у свою чергу поділяються на п'ять фаз, назви яких пов'язані з найбільш виразною керамікою, відомих на той час поселень. У монографії розкриті особливості орнаментативної групи посуду, характерного для кожної фази. Найраніша фаза періоду А – незвиська, запропонована раніше Л. Козловським, аналогічна посуду Кукутень А в Румунії. Для незвиської фази типова кераміка із заглибленим, канельованим та мальованим (розписним) орнаментом, поширеним у Галичині та в Дністровській групі Центральної України. Друга фаза – заліщицька – нова, вперше виділена О. Кандибою. До неї дослідник відніс 12 поселень Верхньої Наддністрянщини (Заліщики, Бучач, Вигнанка та ін.) та нижній шар Шипинців на Буковині. Розписний посуд цієї фази аналогічний Кукутень А-В у Румунії. Ця фаза представлена групою розписної кераміки двох типів: заліщицька, з орнаментативною чорною фарбою на білувато-жовтому тлі, поширеною в Галичині та Подністров'ї; шипинецька – з орнаментативною, нанесеною чорною фарбою на червоному тлі з обводкою тонкими лініями або крапками, характерною для Галичини та Шипинців. Третя фаза – городницька, проміжна між пам'ятками раннього та пізнього періодів (А та Б). Городницька фаза представлена керамікою з орнаментативною чорною фарбою по білому, зрідка червонуватому тлі, такий розпис посуду аналогічний розпису Кукутень від А до В. Четверта фаза, більчицька, представлена поселенням Більче-Сад. Більчецька фаза відноситься вже до періоду Б, представляє кераміку, розписану чорною або червоною фарбою по червонуватому блискучому тлі і є найпоширенішою по всій території України та Бессарабії. П'ята фаза – кошиловецька. Дві останні фази належать до періоду Б та аналогічні з культурою Кукутень В у Румунії. Для кошилівецької фази характерна орнаментативна кераміка виключно чорною або білою фарбою по червоному тлі чи чорною і червоною фарбами по білому блискучому тлі. Вченими детально розкриті особливості орнаментативної групи посуду, характерного для кожної фази, а також окреслюються території її поширення. Для всіх фаз були виділені основні типи посудин (миски, кубки, кратери, амфори, плечисті посудини, покритки, біноклі). Також були охарактеризовані різноманітні спіралі: S-видна, оббігова, меандрова, волотна, безперервна, які розпадаються на еліпси та лінзи з тангенетами. Серед монографій, присвячених трипільській культурі, немає жодної, котра витримала б три видання, до того ж двома мовами (німецькою й двічі українською). Наскільки кропіткою та ґрунтовною була ця, свідчить той факт, що самих ілюстрацій автор зробив 574. Вивчивши різні стилі орнаментативної, профілів та пропорцій посудин, О. Кандиба створив періодизацію поселення в Шипинцях та визначив його місце серед інших пам'яток трипільської культури в Подністров'ї та Попрутті. Ця періодизація є найбільш точною і на сьогодні.

З 1932 по 1939 роки продовжувалась співпраця молодого вченого з Американською Школою. У 1937-1938 рр. він читає курс лекцій у Гарвардському університеті. У 1939 році за активною участю молодого вченого в Америці було організовано Український Науковий Інститут. О. Кандиба складав і редагував перший, та на жаль, єдиний збірник УНІ – «Збірник Українського Наукового Інституту в Америці», який було надруковано в Празі у 1939 році. У цьому виданні була його стаття «Старша мальована кераміка в Галичині», присвячена ранньому етапу мальованої кераміки трипільської культури в Галичині. У цій статті О. Кандиба застосовує типологічний метод, коли за способом орнаментативної, формою посудин та мотивами декору утворюються типологічні ряди, які починаються від примітивних форм та обігової спіралі і закінчуються розвиненими формами та розпадом спірального декору. Ця стаття стала останньою археологічною працею О. Кандиби. Археологія займала важливе місце в житті О. Кандиби. Його діяльність була багатогранною та плідною. Він поспішав працювати й працював так, ніби кожен рік, кожен день – останній, і все треба встигнути зробити. На сьогодні відомо 28 оригінальних та змістовних наукових статей, надрукованих у різних археологічних виданнях українською, чеською, німецькою та англійською мовами, монографія, виголошено 15 доповідей на форумі Українського історичного філологічного товариства в Празі та 2 доповіді на Другому Українському науковому з'їзді в Празі, проведено багато польових археологічних досліджень. Отже, перш ніж стати поетом, О. Кандиба був загальнознаним археологом. Можна з певністю сказати, що за інших обставин з нього б виріс вчений світового рівня.

Олег Кандиба був винятково обдарований природою. Як людина талановита, він багато за що брався і все у нього «виходило», буквально грало в руках. Він воістину єдиний у кількох особах. Свої публіцистичні твори він підписував псевдонімом Д. Кардаш. Прозу – дитячим найменням О. Лелека. Сатиричні вірші з'являлися під прибраним ім'ям К. Костянтин. Але світові він найбільш відомий як Олег Ольжич. Саме цей псевдонім стояв під його віршами.

У Празі на початку 1930-х років розквітнув і здобув визнання поетичний та публіцистичний талант О. Ольжича. Перша його збірка «Рінь» вийшла у Львові у 1935 році коштом Богдана Кравцова. У першій збірці переважають мотиви праісторії людства, античної Греції й Риму. Для поета не так важлива зовнішня декорація давніх епох і культур, як їхня духовність, ріст і розвиток людини, її соціальна суть, звичаї, нахили,

мораль. Автор скупими словами й без емоцій переносить нас до прадавньої доби слов'янського племені, яке не лише займалося рільництвом, але й уміло захищати власну землю [1, с. 17]. Олег Кандиба був завжди відданий археології, тому саме їй присвятив один з своїх перших віршів з прямою назвою «Археологія»:

Поважна мова врочистих вітрин.

Уривчасті передвіку аннали.

– «Ми жали хліб. Ми вигадали млин.

Ми знали мідь. Ми завжди воювали».

Друга поетична збірка «Вежі» з'явилась 1940 року в Празі – без точно вказаного видавництва. Метафоричність назви визначає вершини духовності, яка породжує енергійне рішення і дію, пориває до героїзму. Друга збірка повністю присвячена революційній боротьбі за незалежність рідної країни.

Третя за чергою збірка «Підзамча» (1946 р.) була видана у видавництві «Культура» вже після трагічної смерті поета. Він ще встиг її переглянути й підготувати до друку, але з виданням не спішив. До себе й до інших був особливо вимогливий. Ще більш вимогливим він був, коли йшлося про власну поезію. У «Підзамчі» Ольжич досяг найбільшого артистизму, враховуючи, звичайно, й те, що він почав друкуватися вже зрілим поетом. За тематикою і настроєм багатьох своїх віршів Ольжич найбільше схиляється до неокласики. У них відчуваються гармонія думки й почуття, врівноваженість настрою, замилювання не тільки класичними темами і художніми засобами, але й класичним спокоєм. Неокласичність більшості віршів збірки «Підзамча» впливала також з кількох місяців родинного щастя. Ольжич літом 1943 р. одружився з Катериною (Калиною) Білецькою, старшою донькою професора Леоніда Білецького, яка пізніше написала про нього спогади.

Кілька десятків віршів, які не ввійшли до цих трьох збірок, розкидано по різних періодичних виданнях, щось, можливо, зберігається в рукописах. Зусиллями друга Олеся Лашенка вийшло 1956 р. в Нью-Йорку сумарне видання трьох збірок поета. З'явилися спогади про нього як археолога, бібліографія праць тощо.

У тридцять роки приходить визнання до Ольжича-поета. У нього не було періоду літературного учнівства, характерного невпевненими «пробами голосу». Він постав уже в перших своїх публікаціях цілком сформованим поетом.

Під кінець тридцятих років у житті Олега Кандиби-Ольжича стався докорінний перелам. У 1929 р. в Ольжича окрім улюбленої археології та натхненної поезії з'явилося ще одне заняття – він став Ідеалістом – це перший псевдонім Олега Кандиби (другий – Кардаш), як члена Організації українських націоналістів (ОУН). Його натхненником та безперечним кумиром став відомий публіцист і політичний діяч Дмитро Донцов. У 1929 році він, склавши присягу, стає членом ОУН і невдовзі стає одним з провідних її діячів. Його кредо: «Свободу народам, гідність людині». Провідною метою – боротьба за вільну незалежну державу. За дорученням Євгена Коновальця він утворює і розбудовує Культурну Референтуру ОУН. Керована ним Референтура розгорнула активну ідеологічну, освітню, видавничу, пропагандистську діяльність. Зокрема, діяли 15 комісій державного планування – шкільна, фінансова, сільськогосподарська, промисловості і торгівлі, експлуатації природних багатств тощо. Видавали газети, журнали, збірники, книжки, агітаційну літературу. До роботи О. Ольжич закликав українську інтелігенцію – науковців, митців, літераторів, журналістів. Ядро реферантури склали Микола Чирський, Марко Антонович, Олекса Стефанович, Улас Самчук, Михайло Мухин, Олена Теліга та ін. У 1940 р. стався розкол ОУН. Ольжич, належачи до фракції мельниківців, під час Другої світової війни очолив відділи ОУН на Правобережжі України, зокрема в Києві, був одним з фундаторів Української національної ради (5 листопада 1941 р.), якою керував М. Величківський. Оскільки рейхскомісаріат наприкінці 1941 р. заборонив діяльність ОУН, вона пішла в підпілля, переїхавши до Львова. Смертельна небезпека боротьби в підпіллі на два фронти не залишає часу для занять археологією. І все-таки О. Кандиба не полишає наукову діяльність. У 1941 р. він стає членом Археологічної комісії Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові, яку на той час очолював Я. Пастернак. Перебуваючи в підпіллі, вчений збирає історичні та етнографічні матеріали, співпрацює з українськими вченими в Західній і Східній Україні, хоч це й було небезпечно для визначного діяча ОУН [4, с. 99].

У 1942 р. Ольжич разом з Оленою Телігою та Іваном Ірлявським прибуває до Києва з патріотичною місією ОУН. У Києві він не лише випускає газету «Наше слово», журнал «Літаври», а й керує підпільною боротьбою мельниківців проти нацистів. Один за одним гинуть його товариші – Олена Теліга, Михайло Теліга, Іван Ірлявський, професор Гупало, яких розстріляли в Бабиному Яру.

Ольжич належав до тих, хто свідомо дивився смерті в очі і не відступав. Наприкінці травня 1944 р. у Львові його заарештувало гестапо і негайно перевезло через Берлін до Заксенхаузена – страшного концтабору, який «проковтнув» понад 200 тисяч людей з усієї Європи. Відгороджений муром, у Заксенхаузені існував секретний об'єкт Целенбау – барак-бункер, в якому тримали особливо небезпечних «злочинців».

Там сиділи син Сталіна Яків Джугашвілі, французький міністр Рібо, колишній прем'єр-міністр Німеччини Лютер та багато інших відомих осіб. Там же перебували раніше ув'язнені майже всі члени проводу ОУН з лідерами двох непримиренних крил С. Бандерою і А. Мельником. У Целенбау Ольжич сидів у камері № 14, де зазвичай перебували закуті в кайдани в'язні, приречені на смерть. Кайдани ці були прикуті ланцюгом до цементної підлоги. Ольжича часто брали на допити. Внаслідок страшних тортур, які застосовувало гестапо на допиті, він і помер 9 червня 1944 р. Коли звістка про смерть Олега Ольжича поширилася поміж в'язнів, польський єпископ Владислав Гораль відправив у своїй камері панахиду за упокій його душі, а в'язні різних національностей у своїх келіях-«самітках» молилися – кожен своєю мовою – за загиблого.

Немає на білому світі могили О. Кандиби-Ольжича. Ми знаємо лише місто, де він народився (Житомир), і місце, де його закатували («Целленбау», Заксенгаузен). У Лігайтоні (штат Пенсільванія) діаспора не забула Олега Ольжича – зусиллями українців було встановлено погруддя (роботи скульптора М. Черешньовського). Меморіальну дошку відкрито у Львові, на будинку, де О. Ольжича схопило гестапо (Личаківська, 32). В Україні виходять книги з творами Олега Ольжича, поставлено біографічний фільм «Я камінь з Божої праці». Його ім'ям названо одну з київських вулиць.

Від тих трагічних подій минуло вже понад 70 років. Олег Кандиба є величною постаттю не лише української науки чи літератури, але й української історії. Він був першим фаховим археологом-українцем, хто вивчав трипільську культуру на заході України і показав світові її багатство, самобутність і складність історичного розвитку. Багатобарвний доробок О. Кандиби як поета, науковця, політичного діяча, письменника, свідчить, що перед нащадками постає видатна особистість, життя й боротьба якої були присвячені відродженню рідної України.

Список використаних джерел та літератури

1. Відейко М. Наукова спадщина Олега Ольжича. Невідома Україна / М. Відейко, Ю. Кот. – К., 2008. – 239 с.
2. Мовша Т. Г. Олег Кандиба (Ольжич) (1907-1944) – археолог / Т. Г. Мовша // Археологія. – 1994. – №4. – С. 146-147.
3. Мовша Т. Г. Археологічна спадщина Олега Кандиби в контексті сьогодення / Т. Г. Мовша // Ольжич О. Археологія. – К., 2007. – С. 390-405.
4. Павлів В. Олег Кандиба-Ольжич – археолог / В. Павлів // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття. – Львів, 1998. – С. 97-99.
5. Пивоваров С. Дослідник «Буковинської Трої» / С. Пивоваров, І. Чеховський // Спадщина Олега Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України. – Тернопіль, 1999 – С. 425-429.
6. Череватенко Л. Я. Син Олеся – Ольжич / Л. Я. Череватенко // Поезія 90. – К., 1990. – Вип. 2. – С. 171-184.
7. Череватенко Л. Я. Я камінь з божої праці / Л. Я. Череватенко // Ольжич О. Незнаному воякові. – К., 1994. – С. 351- 424.
8. Фрунчак С. Олег Кандиба – дослідник археологічних старожитностей Галичини та Буковини / С. Фрунчак, А. Фантух // Спадщина Олега Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України. – Тернопіль, 1999 – С. 425-427.

Рис. Олег Кандиба (Ольжич)